Cleerdin & Hamer 1978 – 2018

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 1 04-09-18 08:43

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 2 04-09-18 08:43

CLEERDIN & HAMER
1978 – 2018

Frans Oerlemans & Peter Janzen

Onder redactie van:
P.P.J. van der Meij

Sdu
2018

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 3 04-09-18 08:43

Opmaak binnenwerk: Imago Mediabuilders, Amersfoort
Omslagontwerp: Imago Mediabuilders, Amersfoort

© 2018, Sdu Uitgevers bv, Den Haag

Sdu Uitgevers
Postbus 20025, 2500 EA Den Haag, tel. (070) 378 99 11
Nadere informatie over de uitgaven van Sdu Uitgevers vindt u op www.sdu.nl.

Alle rechten voorbehouden. Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Sdu Uitgevers bv.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet) dient men zich te wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl). Voor het overnemen van een gedeelte van deze uitgave ten behoeve van commerciële doeleinden dient men zich te wenden tot de uitgever.

Hoewel aan de totstandkoming van deze uitgave de uiterste zorg is besteed, kan voor de afwezigheid van eventuele (druk)fouten en onvolledigheden niet worden ingestaan en aanvaarden de auteur(s), redacteur(en) en uitgever deswege geen aansprakelijkheid voor de gevolgen van eventueel voorkomende fouten en onvolledigheden. Vanwege de aard van de uitgave, gaat Sdu uit van een zakelijke overeenkomst; deze overeenkomst valt onder het algemene verbintenissenrecht.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the publisher's prior consent.

While every effort has been made to ensure the reliability of the information presented in this publication, Sdu Uitgevers neither guarantees the accuracy of the data contained herein nor accepts responsibility for errors or omissions or their consequences.

Een woord vooraf

Het jaar 2018 is een memorabel jaar. Vijftig jaar geleden liepen studenten en arbeiders gearmd over de Parijse boulevards en scandeerden hun eis voor een egalitaire samenleving. Meer dan een miljoen mensen marcheerden door de Franse hoofdstad. Dubčeks Praagse lente werd in augustus van dat jaar door de tanks van het Warschaupact efficiënt ontmanteld. In datzelfde jaar 1968 werd de club van Rome geïnstitutionaliseerd en kwamen zij vier jaar later met hun alarmerende rapport *Grenzen aan de Groei*. Sinds die publicatie is het milieu op de politieke agenda geplaatst en heeft het Parijse akkoord uit 2015 een klimaatwet opgeleverd. In ons eigen land zorgt de Mammoetwet uit 1968 voor de nodige democratisering van het onderwijs en kort daarop bezetten studenten in Amsterdam het Maagdenhuis. De democratisering van het onderwijs was ook tot de academische wereld doorgedrongen. Een nieuwe generatie studenten bestormden midden jaren zeventig de Alma Mater met een opgewonden gevoel vol verwachting, verandering en verbetering. En daar begint ook de geschiedenis van Cleerdin & Hamer. In oktober 1978 besluit een drietal advocaten vanuit dit idealisme de samenleving mooier te maken: ze openen in een voormalige melkinrichting in de Amsterdamse volkswijk De Pijp hun kantoor. Dat is intussen veertig jaar geleden. Uit De Pijp zijn ze nooit vertrokken.

Deze kleine schets over veertig jaar Cleerdin & Hamer Advocaten kent een tweeledig doel. Naast de viering van veertig jaar advocatuur is het ook een bescheiden hommage aan de advocaat mr. Gerard Pieter Hamer die tien jaar geleden overleed.

Voor de aanwijzingen en informatie die we kregen, bedanken wij: Ted van Angeren, Elwin Boskma, Simeon Burmeister, Huub Cleerdin, Thea Dammen, Kicky Hamer, Frank van der Hoek, Roger Jansen, Sander Janssen, Robbert Jonk, Hans Langenberg, Robert Malewicz, Patrick van der Meij, Martien de Miranda, Jeannette Pellicaan, Sjaak Pleiter, Glenda Raap, Yvonne Siegel, Jeroen Spoor, Katja Stam en Arnoud Willems.

Frans Oerlemans & Peter Janzen

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 5 04-09-18 08:43

Aanklager van De Binnenstad

Na de studentenopstand in Parijs (1968) en de Maagdenhuisbezetting in Amsterdam (1969) lijkt Nederland te veranderen. Het gezag verliest haar vanzelfsprekendheid en de verbeelding is aan de macht. Times They Are A Changin'. *De jaren van protest breken aan – protest tegen de oorlog in Vietnam, tegen de autoriteiten, tegen de macht van het kapitaal en tegen de betutteling. De jaren zeventig en tachtig zijn de jaren van de Advokatenkollektieven die de belangen behartigen van huurders, krakers en junkies. De jaren waarin De Waarheid Volksdagblad voor Nederland een belangrijke krant voor links Nederland is. Gerard Hamer start in 1981 met Martien de Miranda Kollektief De Binnenstad.*

Gerard Hamer, Dagblad Trouw, 25 oktober 1990. © Petterik Wiggers

In de namiddag van vrijdag 27 maart 1981 is Gerard Hamer op weg naar het gebouw Felix Meritis aan de Keizersgracht 324, hoofdkwartier van *het Volksdagblad De Waarheid* – het partijblad van de CPN en in die tijd de linkse krant van Nederland.[1] Hamer heeft de blauwdruk om zich als beginnend advocaat te vestigen aan de Amsterdamse Binnengasthuisstraat op zak: Advokatenkollektief De Binnenstad komt er op het raam. In de krant van donderdag 2 april 1981 verscheen het vraaggesprek dat Hamer die vrijdag had met een van de redacteuren van *De Waarheid* naar aanleiding van de onlangs verschenen publicatie *"Uw rechtsorde is de onze niet"* – een inventarisatie van het Klachtenbureau Politieoptreden waaraan Hamer had meegeschreven. Omdat het onmogelijk was om in het massale politieoptreden de individuele ME'ers te herkennen pleitte hij

[1] Het dagblad *De Waarheid* zou datzelfde jaar nog verhuizen naar de Hoogte Kadijk 145 ten gevolge van een extreme terugloop van het abonneebestand.

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 6 04-09-18 08:43

in dat vraaggesprek voor een grotere herkenbaarheid van de oproerpolitie met behulp van rugnummers zodat je de agent in zijn 'ijshockey-uitrusting' die je mishandeld had tenminste kon herkennen. Een van de slachtoffers van het politiegeweld verklaarde over het optreden van de Mobiele Eenheid dat het tot hem doordrong dat ze hem echt iets wilden aandoen en dat hij bang was dat ze hem zouden vermoorden. Ze bleven maar slaan en trappen. Ook toen hij al lang op de grond lag, werd hij in zijn nieren en tegen het hoofd getrapt. Door omstanders werd hij tenslotte het Museumhotel ingedragen.[2]
Wanneer Hamer niet veel later hoort van de door de overheid opgestelde *Evaluatie-nota ME-optreden 30 april 1980* (de inhuldiging van de nieuwe koningin) wil hij die nota uiteraard inzien. Hamer bestookt de bevoegde autoriteiten met een beroep op de Wet Openbaarheid Bestuur (WOB) en belandt uiteindelijk in augustus 1983 bij de Raad van State waar hij nul op het rekest krijgt. Het ging om de weergave van persoonlijke emoties van individuele agenten en was uitsluitend bedoeld voor intern gebruik. Daar moest hij het mee doen.[3]

In het 'Kroningsjaar' 1980 golfde de krakersbeweging door de stad. Van de Vondelstraat naar de Herengracht en vandaar naar de Grote Wetering. De krakers van Vondelstraat 14 vormden een uitzondering, herinnerde Frank van der Hoek zich: 'schatjes waren het'. Het is 25 jaar later en Van der Hoek is inmiddels kantonrechter in Amsterdam en was destijds hun advocaat bij het Advokatenkollektief De Pijp. Het bleek een luxekraak: de sleutel zat doodleuk in de achterdeur. Twee maanden eerder reden de pantservoertuigen door de straten want een paar huizen verderop, bij nummer 72, vond een ware veldslag plaats, waarbij burgemeester Polak niet alleen de Mobiele Eenheid, maar ook het leger inzette. De opgeworpen barricaden waren zo hoog dat het verkeer volkomen stillag en een uitgebrande tram het beeld van een stadsguerrilla compleet maakte. Een van de kraakacties leidde zelfs tot een diplomatieke rel. De kraakbeweging had zaterdag 30 maart 1981 uitgeroepen tot landelijke kraakdag. In Amsterdam-Zuid werden twee etages boven het Russisch

[2] *Uw rechtsorde is de onze niet, klachtenburopolitieoptreden*, Stichting klachten en adviesburo politieoptreden, Amsterdam 1981, p.75.
[3] *De Waarheid Volksdagblad voor Nederland*, 18 augustus 1983.

reisbureau Intourist gekraakt. Volgens de Sovjetambassade werd hiermee Russisch grondgebied geschonden. Bij leegstand was kraken niet verboden en de verdediging voerde aan dat diplomatieke bescherming van dergelijke gebouwen door Nederland nooit was geratificeerd. Buitenlandse Zaken sprak dat tegen. Op het kantoor in de Pijp werd met de krakers onderhandeld, ‘en zo gleed op een mooie dag een vloot aan zwarte limousines onze bescheiden straat binnen. De blowers in coffeeshop Happy Family aan de overkant keken belangstellend toe. De krakers hebben uiteindelijk hun woonruimte opgegeven in het Nederlands belang.’[4] Daar ging nog wel wat krakersgeweld aan vooraf waarbij een motoragent in zijspan zich zo bedreigd voelde dat hij zijn dienstpistool trok.

Van Baerlestraat, hoek Willemsparkweg. Collectie Beeldbank Amsterdam

[4] Volgens een mededeling van Frank van der Hoek, d.d. 5 april 2018.

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 8 04-09-18 08:43

Motorbrigade van de Amsterdamse politie in actie, 4 april 1981. International Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam

De roerige jaren zestig met de eerste provo- en studentenrellen rond het Amsterdamse Lieverdje vormden niet alleen de voedingsbodem voor politieke bewegingen als Nieuw-Links binnen de Partij van de Arbeid en D66 van Hans van Mierlo, maar bleken tevens de opmaat naar zowel het latere krakersgeweld als de sociale advocatuur van de jaren tachtig.
Gerard Hamer is nog geen 16 jaar als de studentendemonstraties uit Parijs overwaaien naar Amsterdam en in het voorjaar van 1969 na vijf dagen met geweld een einde maakt aan de

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 9 04-09-18 08:43

bezetting van het Maagdenhuis. Medewerkers en stagiaires van gerenommeerde kantoren werd verboden de studenten die aan de bezetting van het Maagdenhuis hadden meegedaan, te verdedigen. Voor veel jonge geëngageerde advocaten ging dit te ver. De autonomie van hun beroep stond op het spel en zij namen afscheid van het kantoor waaraan ze verbonden waren en startten een nieuwe loopbaan als sociaal advocaat. De processen rond de bezetting van het Maagdenhuis zorgden binnen de twee eeuwen oude balie voor een eerste generatiekloof, aldus Tatiana Scheltema in haar *Geschiedenis van de sociale advocatuur*.[5] Zo markeerden die processen het startsein voor de komst van tegen de overheid agerende min of meer geradicaliseerde advocaten die zich verre hielden van de gevestigde commerciële kantoren. Tijdens hun rechtenstudie deden zij de nodige ervaring op in de door hen geleide rechtswinkels en eenmaal afgestudeerd organiseerden zij zich in een Kollektief met menig actiegroep en een agentschap van *De Waarheid* direct om de hoek. De dunne scheidslijn tussen actievoerders en de linkse advocatuur moest een keer tot problemen leiden.

In oktober 1974 opende het Amsterdams Advokatenkollektief aan de Rozengracht voor kosteloze rechtshulp als een van de eerste de deuren. Om de drempelvrees weg te nemen werden spreekuren ingevoerd. Kennis daarover was opgedaan in de rechtswinkels. Het liep storm en al spoedig dreigde men om te komen in de door idealisme gedreven matig betaalde pro-deo zaken.[6] Wanneer er na twee jaar experimenteren op basis van het aantal verwachte zaken een voorschotregeling wordt ingevoerd, groeit het aantal advokatenkollektieven spectaculair en neemt de druk op de ketel wat af. Iedere Amsterdamse stadswijk kende na verloop van tijd zijn eigen Kollektief.

[5] Tatiana Scheltema, 'Geschiedenis van de sociale advocatuur', in: *35 jaar sociale advocatuur*, Den Haag 2010, p. 3-54.
[6] 'Advocaten-Collectief, Rechtswinkel bij overheid weinig in de gratie' in: *De Volkskrant*, 26 oktober 1974.

Affiche in de Tweede Sweelinckstraat. Collectie Beeldbank Amsterdam

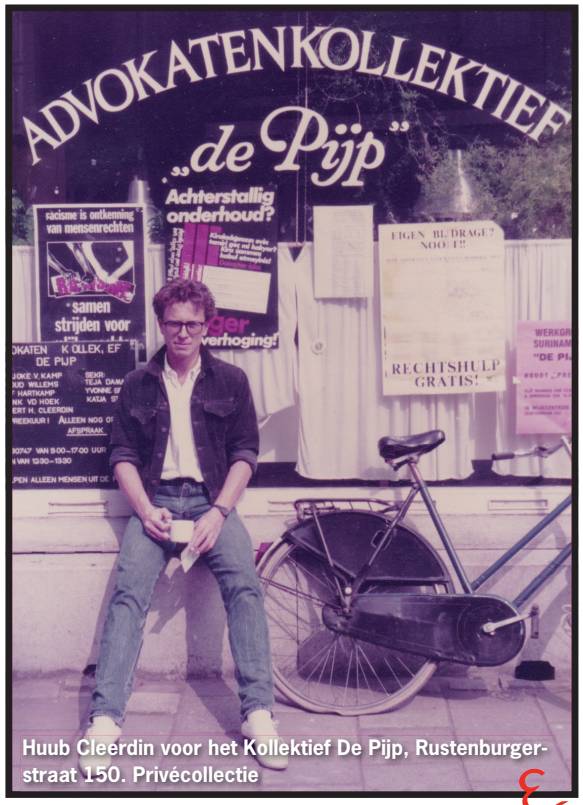

Huub Cleerdin voor het Kollektief De Pijp, Rustenburgerstraat 150. Privécollectie

In de Amsterdamse krant Het Parool van 18 oktober 1978 wordt de vestiging van het Advokatenkollektief De Pijp aangekondigd. De dertigers Dolf Hartkamp, Hans Langenberg en Arnoud Willems stappen met een zekere zorgeloosheid, maar vol idealisme een Amsterdamse volksbuurt binnen. Met een hypotheek op zak en een bedrijfskrediet van de Hollandse Koopmansbank was een maand eerder het winkelpand in de Van Ostadestraat 286 betrokken en eigenhandig verbouwd en opgeknapt om na een jaar te verkassen naar de Rustenburgerstraat 150 in diezelfde Pijp.[7] Hartkamp en Langenberg kenden elkaar uit het Utrechtse waar zij beiden actief waren in het Chili-Komité. Langenberg, die onder het patronaat van Willems

[7] Volgens mededeling van Arnoud Willems, d.d. 9 april 2018.

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 11 04-09-18 08:43

zijn stageperiode afrondde, behield ook na zijn verhuizing naar Amsterdam de liefde voor Latijns-Amerika en werd internationaal secretaris van het Nicaragua-Komité.[8] In oktober 1983 verlaat hij het Kollektief dat op zoek moet naar een nieuwe advocaat. Willems was in oktober 1978 vanwege zijn reputatie gevraagd. Hij trad in de late jaren zeventig als raadsman op in de spraakmakende zaak rond het RAF-lid Kurt Folkerts en kende Hartkamp als lid van het medisch juridisch comité politieke gevangenen. Huub Cleerdin meldt zich als opvolger van Langenberg bij het Kollektief in de Rustenburgerstraat waar inmiddels ook Geeske Eelsing, Frank van der Hoek en Marjoke van Kamp advocaat zijn. Binnen de taakverdeling deed Langenberg en later Cleerdin Vreemdelingenrecht en Sociaal Verzekeringsrecht, Van der Hoek veelal kraakzaken en Hartkamp hield zich nadrukkelijk bezig met het lot van de huurder.[9] Toen in 1979 de wetgeving op dat gebied ingrijpend werd gewijzigd, schreef hij met twee Utrechtse vakgenoten *Recht voor de Huurder* (1980) een eerste in begrijpelijk Nederlands geschreven handboek dat op geen enkel advocatenkantoor ontbrak. De latere kinderrechter Marjoke van Kamp had onder meer familierecht in haar portefeuille en Geeske Eelsing voerde de verdediging van de verschillende krakersgroepen en van de Roma uit Lelystad. Willems was de drijvende kracht binnen het Kollektief in de Rustenburgerstraat. Daar was iedereen het over eens. 'Wij stonden hen te woord niets baatte', dichtte Dolf Hartkamp bij het vertrek van Arnoud Willems: 'I come only to see mister Williams not you.'[10]

Er was werk aan de winkel. Aan de confrères van het Advokatenkollektief Noord moest rechtsbijstand worden verleend. De dunne scheidslijn tussen advocaten en actievoerders was voor het Openbaar Ministerie ruimschoots overschreden. De Noordelingen waren aangehouden en vastgezet op verdenking van het tentoonstellen van een opruiend aanplakbiljet. Een verdwaalde poster van een actiegroep uit de buurt waarin wordt opgeroepen tot sabotage aan de metro, belandde op de ramen van het Advokatenkollektief. De zes gearresteerden, vier advocaten en twee secretaresses, worden bijgestaan door twintig collega's, allen leden van een Kollektief.

[8] Volgens mededeling van Hans Langenberg, d.d. 11 april 2018.
[9] Volgens mededeling van Huub Cleerdin, d.d. 4 april 2018.
[10] Dolf Hartkamp, *Te ongedurig weer aan het einde van het seizoen, of fraaie verzen bij het afscheid van Arnoud Willems van advokatenkollektief De Pijp*, Joos Mooi Stencilwerk, z.p. (Amsterdam) 1 april 1987, zie het vers: 'hij had in de aanbieding'.

‘Als er vandaag rellen ontstaan’, aldus Hartkamp van De Pijp, ‘dan komt dat niet omdat er ergens in de stad een aanplakbiljet hing, maar omdat de politie een Advokatenkollektief arresteerde’.[11] Na een nacht in de cel wordt hun vrijlating feestelijk gevierd in het stamcafé van de sociale advocatuur Eik en Linde aan de Plantage Middenlaan.[12] Dolf Hartkamp, naast advocaat toch vooral dichter en muzikant, maakt zich die avond in zijn Cabaret de Pijp vrolijk over dat stel in Noord: *‘Dan zijn er natuurlijk ook nog enkele echt linkse krachten aanwezig met opsluitingservaring, een oude Volvo en een grote bek, collectief Noord. Nooit te beroerd om eerst te doen en dan pas te denken.’*[13]

Het proces tegen Advokatenkollektief Amsterdam Noord, 2 februari 1981. Boven v.l.n.r. de verdediging: Ingelse, Hoogenboom, Willems en Hartkamp, Amsterdam. Collectie Spaarnestad

[11] *De Volkskrant*, 10 oktober 1980.
[12] Volgens mededeling van Thea Dammen en Yvonne Siegel, d.d. 13 mei 2018.
[13] Dolf Hartkamp, *Geen nieuw begin, dit waaien in september*, Amsterdam, 1990, p.65.

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 13 04-09-18 08:43

De vier gedaagde advocaten verschenen op de terechtzitting in hun toga en haalden met deze ongebruikelijke actie de wereldpers. De zaak met het Kollektief Noord sleept zich voort tot december 1981. Wegens opruiing werd een geldboete van drie honderd gulden geëist. Uiteindelijk spreekt het gerechtshof de vier verdachten vrij. Zij achtten de betrokkenheid van de verdachten niet bewezen.[14] Deze affaire bracht de uitvoering van het voornemen om zich als sociale advocatuur in Amsterdam te verenigen in een stroomversnelling. Op 5 oktober van dat jaar was de Vereniging Sociale Advocatuur Amsterdam (VSAA) onder voorzitterschap van Dolf Hartkamp een feit. In diezelfde winter verscheen er in *De Waarheid* van 30 november een oproep waarin de relatie tussen actievoerders en de advocatuur nauwelijks zichtbaarder kon zijn. 'Leuke strijdliederen' maakten inmiddels deel uit van het repertoire in Eik en Linde.[15]

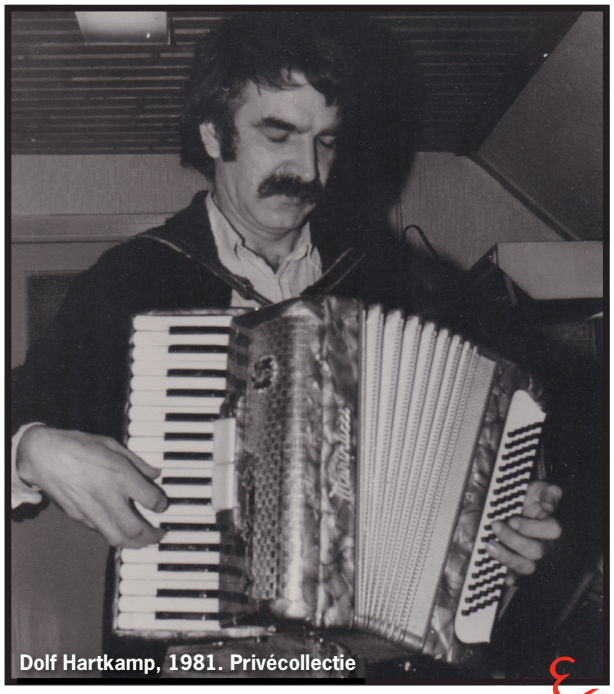

Dolf Hartkamp, 1981. Privécollectie

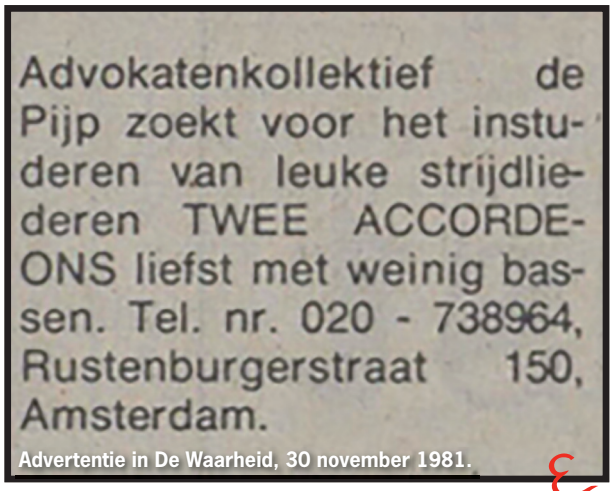

Advokatenkollektief de Pijp zoekt voor het instuderen van leuke strijdliederen TWEE ACCORDEONS liefst met weinig bassen. Tel. nr. 020 - 738964, Rustenburgerstraat 150, Amsterdam.

Advertentie in De Waarheid, 30 november 1981.

[14] *De Waarheid*, 17 december 1981.
[15] Volgens mededeling van Thea Dammen en Yvonne Siegel, d.d. 13 mei 2018.

Drie jaar na het Kollektief in de Pijp startte Gerard Hamer met zijn studiegenoot Martien de Miranda, met Hamer in de zomer van 1981 afgestudeerd, de advocate Berthe de Boer en voor het secretariaat Ellen Coersen op het Binnengasthuiscomplex het Advokatenkollektief De Binnenstad dat zich op hetzelfde maatschappelijk-sociale terrein bewoog als hun collega's uit De Pijp.[16] Er was een groot verschil: ieder beginkapitaal ontbrak. Maar daar was in voorzien. Het Kollektief vestigde zich als anti-kraak op het door het ziekenhuis verlaten gebouwencomplex aan de Grimburgwal10 met het Wijkcentrum d'Oudestad en een wijkpost voor bejaarden als buren. Hamer, afkomstig uit Assen en opgegroeid in het Gooi, studeerde aan de Gemeentelijk Universiteit – nu de UvA – rechten en filosofie. Daar werd de latere – om zijn zwarte koffie bekendstaande Hamer – lid van het bierdrinkend dispuut Semper van de studentenvereniging Societas Studiosorum Reformatorum (SSRA).[17] Als geëngageerd advocaat schoolde hij zich op het Klachtenburo Politieoptreden en gaf als student-vrijwilliger binnen de penitentiaire inrichting Over-Amstel (de Bijlmerbajes) gedetineerden in voorarrest voorlichting over hun procesgang. De Miranda, geïnspireerd door de Maagdenhuisbezetting, kwam als student wis- en natuurkunde uit Groningen gespoord en vestigde zich in de Nieuwmarktbuurt waar hij jarenlang actief was in het verzet tegen de metroaanleg. Voor Martien de Miranda – inmiddels student-assistent aan de juridische faculteit en als zoveel aankomende juristen verbonden aan het Klachtenburo politieoptreden – was door zijn contacten met de Vrije Socialisten en de actievoerende Lastige Amsterdammer de sociale advocatuur de aangewezen weg die hij nooit zou verlaten.[18] Ook Frank van der Hoek – de verdediger van de 'lieve' Vondelkrakers en de bezetters van Intourist – was als jong advocaat vanaf het eerste begin betrokken bij het Klachtenburo dat – zo verklaarde hij destijds – door enkele Amsterdamse advocaten en studenten was opgericht omdat zij 'iets wilden doen aan de grote onvrede die in Amsterdam bestaat over de klachtenprocedure.'[19] *Een jaar Amsterdamse doofpot* (1978) was zojuist verschenen. Aan de hand van 250 kleinschalige conflicten werd het

[16] Volgens mededeling van Kicky Hamer, d.d. 29 maart 2018.
[17] Volgens mededeling van Ted van Angeren, d.d. 11 april 2018. Medestudent en lid van de SSRA. Oprichter van het Haags Advokatenkollektief (1978) en vanaf 1994 tot januari 2018 betrokken bij het advocatenkantoor De Binnenstad.
[18] Volgens mededeling van Martien de Miranda, d.d. 4 april 2018.
[19] *Trouw*, 23 september 1978.

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 15 04-09-18 08:43

politieapparaat gebrek aan respons en zelfkritiek verweten. Amsterdam stond daarin niet alleen. Ook andere steden kenden dergelijke bureaus met dezelfde ervaringen en dezelfde conclusies. De onvrede over het politieoptreden was overigens niet nieuw. Al in 1964 was er de publicatie *Slaags met de politie* verschenen, voorzien van een nawoord van Han Lammers, journalist van *De Groene Amsterdammer* en later wethouder van Amsterdam, waarin hij vaststelt dat de verhouding tussen de politie en de burgerij in Amsterdam grondig is verstoord. De denkbeelden die tot verbetering hadden kunnen leiden, zijn onvoldoende geformuleerd of onvoldoende doorgedrongen. Er kan gerust gesproken worden van een nog vrijwel onontgonnen gebied.[20] Aan de klachtenbureaus de henzelf opgelegde taak dit gebied te ontginnen.

Inmiddels was de actievoerende vrijwilliger Hamer een proces-voerende advocaat. In zijn nieuwe rol bleef hij het optreden van de Amsterdamse politie nauwlettend volgen. 'Protest tegen broek omlaag bij fouilleren' kopte *Het Parool* van dinsdag 28 december 1982: 'De politie van bureau Warmoesstraat moet worden verboden verdachten op straat hun broek naar beneden te laten doen om ze te fouilleren', schrijft Mr. G. Hamer van het Advokatenkollektief De Binnenstad aan de leden van de vaste Tweede Kamercommissie. Hamer trad op namens een cliënt die in de buurt van de Zeedijk, op grond van de Opiumwet, door twee agenten was aangehouden en vervolgens gefouilleerd. Junkies verstopten hun waar soms in hun ondergoed – dat wist Hamer ook wel – maar 'uitkleden' op straat was volgens hem ontoelaatbaar. Daar was het bureau voor. Vooral de constatering dat het staande praktijk was, schokte hem.

Entree Kollektief De Binnenstad. Privécollectie

[20] F.H. Bergman e.a., *Slaags met de politie Een documentatie*, Amsterdam 1964, p. 135. Han Lammers zal later, als wethouder van Amsterdam, tijdens de Nieuwmarktrellen (maart en april 1975) te maken krijgen met grootschalig protest en massaal politieoptreden.

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 16 04-09-18 08:43

In 1984 keerde hij zich opnieuw tegen het keiharde optreden van de politie op de Zeedijk waar junkies en drugsdealers – dat was voor iedereen zichtbaar – lange tijd de dienst uitmaakten. Wanneer een van hen werd gesommeerd zich te verwijderen en dit bevel negeerde, volgde arrestatie. Namens de Junkiebond (waar Hamer lid van was) sprak Hamer van 'een flagrante mensenrechtenschending.' De woordvoerder van politie voerde daarop de bekende argumenten aan: zijn collega's kregen kritiek van buurtbewoners en winkeliers wanneer zij niet of onvoldoende optraden en kregen klachten van de Junkiebond wanneer zij wel ingrepen.[21] Processen rond het zogeheten Dijkverbod werden door Hamer nog jaren gevoerd. Wanneer hij in juli 1989 alle verboden nog eens op een rijtje zette zoals de verboden van het dragen van messen, van samenscholing en een verbod zich te bevinden op de Dijk – met als beoogd doel handhaving van de openbare orde op en rond de Zeedijk – stelde de Raad van State Hamer wat de beperking van de bewegingsvrijheid betrof in het gelijk en konden junkies voorlopig gaan en staan waar zij wilden. Maar zonder messen en samenscholing. De Amsterdamse driehoek besluit art. 540 van het Wetboek van Strafvordering van stal te halen waarmee het mogelijk werd de junks maximaal 10 dagen op te sluiten. Hamer is furieus.[22]

Als lid van het Kollektief de Binnenstad stond Hamer regelmatig psychiatrische patiënten bij en de wet Bijzondere Opnemingen in Psychiatrische Ziekenhuizen (Wet Bopz) gaf de verdediging wat meer financiële armslag. Landelijke bekendheid kreeg de zaak tussen de psychiatrische kliniek Vogelenzang uit Bennebroek en een groep van dertien oudere vrouwelijke patiënten die de kliniek – in verband met een reorganisatie – wilde verhuizen.[23] Zes jaar woonden de dames al bij elkaar. In het kort geding eiste Hamer dat de vrouwen de reorganisatie gespaard bleef. De rechter bepaalde echter dat er getemporiseerd moest worden, maar dat de reorganisatie als zodanig mocht doorgaan. Als een uit de kliniek Vogelenzang ontslagen patiënt verlangt opnieuw te worden gehuisvest en de kliniek vervolgens weigert hem op te nemen, stelt Hamer dat in dit geval sprake is van strafontslag en dus een onrechtmatige daad van de kant van de

[21] *NRC Handelsblad*, 23 mei 1984.
[22] *Trouw*, 23 december 1989.
[23] *Trouw*, 4 februari 1984.

kliniek.[24] De Haarlemse rechtbank vonniste ook in dit geval ten gunste van de kliniek. De relatie tussen de (ex)-patiënt en de hulpverlener was te veel verstoord, oordeelde de rechter.[25] Toen Hamer het opnam voor een 25-jarige patiënte die tegen haar zin in het psychiatrisch centrum Zon en Schild in Amersfoort was opgenomen, ging Hamer in hoger beroep. Tweemaal eerder ging hij bij soortgelijke zaken in cassatie bij de Hoge Raad en beide keren bepaalde de Hoge Raad dat een dwangopname onrechtmatig was wanneer de patiënt van tevoren niet de kans kreeg er iets tegenin te brengen. Omdat het ernaar uitzag dat het besluit tot in bewaringstelling van de 25-jarige patiënte zou worden vernietigd, wees de president van de Utrechtse rechtbank de eis toe.[26]

Op een heel ander spoor speelde het conflict tussen de Amsterdamse F-side en de NS. Het is oktober 1985 en het bestuur van de stichting F-side spande een kortgeding aan tegen de Nederlandse Spoorwegen. De spoorwegpolitie had zes Ajax-fans uit een intercity gehaald. Zij weigerden met de gereedstaande en drooggelegde supporterstrein te reizen; in de intercity konden zij tenminste iets drinken. Hamer verklaarde tegenover de pers dat de spoorwegen een vervoersplicht heeft en geen enkele reden had deze mensen daarvan uit te sluiten. Zij waren niet luidruchtig en ook niet dronken.[27] Hij verliest het kort geding, maar gaat in hoger beroep.[28] Tevergeefs: ook het gerechtshof in Amsterdam vindt dat de NS de supporters naar de speciale voetbaltrein mag verwijzen en niet verplicht is ze ook in de 'gewone' treinen toe te laten.[29] Het vervoer van voetbalsupporters blijft zowel voor supporters als voor Hamer een heikele kwestie. Wanneer Hamer in 1989 en 1991 opnieuw het recht op vervoer van supporters verdedigt, maakt hij geen deel meer uit van De Binnenstad, maar is hij inmiddels advocaat van het advocatenkantoor De Pijp aan het Van der Helstplein 3.

[24] *De Volkskrant*, 3 januari 1986.
[25] *Het Parool*, 24 januari 1986.
[26] *Trouw*, 19 september 1983.
[27] *Het Parool*, 31 oktober 1985.
[28] *Limburgsch Dagblad*, 11 december 1985.
[29] *Het Vrije Volk: democratisch-socialistisch dagblad*, 7 maart 1986.

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 18 04-09-18 08:43

Aanklager van De Pijp

De Muur *is gevallen. Het einde van de Unie van Socialistische Sovjet Republieken (USSR) is een feit (1991). De vrije markt claimt de overwinning. Privatisering en schaalvergroting worden de norm. De sociale advocatuur is op haar retour. In korte tijd zijn de* Kollektieven *getransformeerd tot kantoren. Het* Kollektief De Pijp *wordt, met Gerard Hamer voorop, tot* Kantoor De Pijp *gebombardeerd, om niet veel later naam te maken als* Cleerdin & Hamer.

Gerard Hamer voor het kantoor Cleerdin & Hamer aan het Van der Helstplein, voorjaar 2002, Privécollectie

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 19 04-09-18 08:43

Het is voorjaar 1989. Het is een mooie lentedag. Hamer heeft zich opgesloten in zijn werkkamer. Zijn ramen staan open. Over het plein schalt Gregoriaanse muziek. De koffie is gezet en bovenbuurman Wongso is ingeseind. Hij moet Hamer straks naar Leeuwarden rijden. De Audi staat al voor de deur. Hamer bladert nog wat door het congresverslag over de *Sociale Advocatuur en de Rechten van de Mens*, maar zijn hoofd heeft hij er niet bij.[30] Ook de bijdrage van zijn collega over het discriminatieverbod en het Sociaal zekerheidsrecht gaat grotendeels langs hem heen.[31] Zijn gedachten dwalen verder af. Het is een rot tijd. Het is nog maar zo kortgeleden dat zij van Dolf Hartkamp op de begraafplaats in Ouderkerk aan de Amstel afscheid namen. Hij werd niet ouder dan 42.[32]

Er zijn nog twee bijdragen in de bundel die Hamers aandacht vragen.[33] De komende zaterdag, de 22ste april, wordt hij verwacht bij het programma 'Spijkers met Koppen' waarin de VARA de stemming peilt van de politieke barometer. Hamer zal in Utrecht in café Zeezicht in discussie gaan met een hoogleraar psychiatrie over de vraag 'of je gestoorde mensen tegen hun zin mag behandelen.'[34] Voor Hamer is het antwoord duidelijk: neen.

En dan is er de verdediging van een roofovervaller. Een echtpaar in het Friese Drachten was in mei van het jaar daarvoor overvallen, vastgebonden en mishandeld door een drietal gemaskerde mannen. Een van hen werd in Amsterdam opgepakt en in Leeuwarden vastgezet. Op basis van een vormfout eiste Hamer dat de verdachte onmiddellijk in vrijheid werd gesteld. Dit wist de rechtbank via een slinkse omweg te voorkomen. Zo kon de officier van justitie alsnog negen jaar vorderen. Met een straf van zes jaar voor de mishandeling en de beroving van het Drachtens echtpaar Groen liet Hamer de zaak verder rusten.[35]

[30] *Sociale Advocatuur en de Rechten van de Mens*, Nijmegen 1989.
[31] Ibidem, p.65 e.v.
[32] *NRC Handelsblad*, 8 maart 1989.
[33] *Sociale Advocatuur en de Rechten van de Mens*, p.238 e.v. en p.244 e.v.
[34] *Nederlands Dagblad*, 22 april 1989.
[35] *Nieuwsblad van het Noorden*, 27 april 1989.

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 20 04-09-18 08:43

Sinds zijn overstap van De Binnenstad naar De Pijp trad Hamer meer en meer op als *de stafpleiter* van het kantoor en maakte daarmee gewild of ongewild Cleerdin & Hamer tot het grootste strafrechtkantoor, niet alleen van Amsterdam, maar ook van de rest van het land. Mét een team van specialisten en een enorme expertise.

In juli 1987 had het Kollektief De Pijp zich tot het advocatenkantoor De Pijp omgevormd en aan het Van der Helstplein onder de nieuwe naam een doorstart gemaakt. Tot voor kort diende het hoekpand aan het Van der Helstplein 3 als Gemeentelijke Voorpost; de latere Stadsdeelkantoren. In juni 1984 leidden plannen voor een deelraad tot plakacties: 'Geen deelraad in de Pijp' stond er te lezen. Kortom een pand dat uitermate geschikt was voor een voormalig kollektief.

Plakactie Tweede Van der Helststraat, hoek Van der Helstplein, 28 juni 1984. Collectie Beeldbank Amsterdam

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 21 04-09-18 08:43

Geeske Eelsing, Marjoke van Kamp, Frank van der Hoek en Arnoud Willems hadden intussen de Pijp verlaten: Willems vertrekt naar Advocatenkantoor Ingelse c.s. aan de Prinsengracht in Amsterdam, Van der Hoek begint zijn kantoor in Amsterdam-Zuid, Marjoke van Kamp was in 1985 vertrokken om rechter te worden en Geeske Eelsing al in 1984 naar het Amsterdamse AdvokatenKollektief Alberdingk Thijmstraat. Naast de bekende gezichten van Dolf Hartkamp, Huub Cleerdin en Mieke Vosman werd de nieuwe maatschap in dat jaar '87 met een drietal nieuwkomers aangevuld. Met Gerard Hamer bevolkten Marie-Emmie Diepstraten en Yvonne Jacobs 'de jonge Pijp'. Het nieuwe kantoor aan het Van der Helstplein was al even krap als het oude pand aan de Rustenburgerstraat en de extra ruimte die ernaast werd aangekocht met een bovenetage waar plek was voor meer advocaten en secretariële ondersteuning, genereerde slechts een nieuwe krapte als nettoresultaat.

Advokatenkollektief De Pijp. Privécollectie

Tweede Van der Helststraat, hoek Van der Helstplein. Privécollectie

Er is maar een weg die de oplossing brengt. De nieuwe Pijp moet ‘groter groeien’.
Dan slaat opnieuw het noodlot toe. Mieke Vosman is ernstig ziek en weer moet het kantoor wegens een sterfgeval zijn deuren sluiten. De verslagenheid is groot. Het vers van Hartkamp dat de rouwadvertentie van Mieke begeleidt, maakt het verlies alleen maar onbegrijpelijker.[36] Het werk blijft liggen en een paar dagenlang stoort niemand zich aan het geloei van de stofzuiger van Rita Brand, maar volharden in deze verslagenheid leidt tot niets. De nieuwe Pijp moet verder. Marie-Emmie Diepstraten verlaat het kantoor en nieuwe advocaten strijken neer aan het Van der Helstplein. Huub Cleerdin is de laatste der Mohikanen en met hem

[36] *De Volkskrant*, 28 mei 1990.

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 23 04-09-18 08:43

schoof het secretariaat geruisloos mee van de Rustenburgerstraat naar het kantoor aan het plein. Jeannette Pellicaan kwam in oktober 1987 als secretaresse van Gerard Hamer het secretariaat versterken en blijkt een blijvertje.

Gerard Hamer in zijn werkkamer, zomer 2008. Privécollectie

Het kantoor is nog in diepe rust. Rond de klok van zeven arriveert Hamer. Hij is op de fiets. Wanneer zijn collega's binnendruppelen heeft hij de meeste bandjes al ingesproken. Het secretariaat gaat aan het werk. De vrouwenhandel waarbij de Joegoslavische maffia betrokken is, staat op de agenda. Het waren in de jaren negentig veelal Joegoslavische bendes die Nederland onveilig maakten. In Friesland had Hamer al eerder een Joegoslaaf verdedigd die van alles en nog wat werd verdacht. Mijnheer Wongso kwam vragen of er vandaag nog gereden moest worden. Zo niet dan bracht hij zijn wagen, in alle vroegte, voor een reparatie naar de garage in de Van Ostadestraat.

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 24 04-09-18 08:43

Voor Hamer ligt de *Trouw* van 25 oktober 1990 waarin hij in een interview terugkomt op een verkrachtingszaak. 'Ook verdachten hebben rechten', luidde de kop boven het artikel. De verdachten hadden onder druk een rommelige verklaring ondertekend waarop Hamer had geëist de dagvaarding nietig te verklaren. De rechtbank gaat hierin mee en de twee verdachten werden in vrijheid gesteld. Het was opnieuw op basis van een vormfout dat Hamer zijn cliënten vrij kreeg en als luis in de pels van het Openbaar Ministerie de krantenkoppen wist te halen. De vrijlating van de beide broers leidde tot een grote publieke verontwaardiging en een reeks aan Kamervragen. Het Openbaar Ministerie gaat in hoger beroep waarop het Amsterdamse Gerechtshof de zaak terugwijst naar de Amsterdamse Rechtbank die eerder de twee na de nietigverklaring op vrije voeten stelde.[37] Zelfs toenmalig minister van justitie Hirsch Ballin komt onder vuur te liggen over deze affaire waarin ook sprake is over een zoekgeraakte brief die later toch opduikt. Die hele zaak leidt uiteindelijk tot een wetswijziging waarin personen die verdacht worden van zware misdaden in hechtenis blijven als door een vormfout de dagvaarding nietig wordt verklaard.[38]

Dergelijke zaken worden Hamers handelsmerk, zo lijkt het wel. In ieder geval stond het bewaken van de rechtsorde voor hem in kapitalen geschreven. Steeds opnieuw hield hij zowel de staande als de zittende magistratuur tegen het licht om haperingen in hun formeel handelen bloot te leggen. Hiermee vestigt hij niet alleen voor zichzelf maar ook voor het kantoor de reputatie van strafpleiters bij uitnemendheid.
Zo nodig werd door Hamer ook het politieoptreden onder een vergrootglas gehouden. Dat was zeker het geval toen hij een 28-jarige Amsterdammer verdedigde die verdacht werd van een gewelddadige overval op het Grenswisselkantoor bij het Centraal-Station van Amsterdam. Terwijl de officier van justitie twaalf jaar eiste, vroeg Hamer vrijspraak. Alle fatsoensregels en regels van behoorlijke opsporing waren door de politie geschonden. Anderhalf uur lang zette hij uiteen op welke punten het politieonderzoek had gefaald. Alles wat ontlastend was voor de verdachte werd consequent door de politie verzwegen of niet onderzocht. Ze waren meinedig

[37] *NRC Handelsblad*, 7 mei 1991.
[38] *NRC Handelsblad*, 6 februari 1992. De verkrachting wordt overigens bewezen en de daders gestraft.

en logen de rechtbank voor en bovendien was de belangrijkste getuige als verslaafde aan heroïne totaal onbetrouwbaar. De verdachte werd bij gebrek aan bewijs vrijgesproken.[39]

Ondertussen was in maart 1991 op het Van der Helstplein de nieuwe naam van de maatschap gelanceerd: *Cleerdin & Hamer*.[40] Over de naamswijziging circuleert op het kantoor een hardnekkige en waarschijnlijk apocriefe anekdote: Hamer die niet of nauwelijks vakantie hield, nam zich op een goede dag voor op zoek te gaan naar de stamhouder van de Hamers en stuitte in Ethiopië inderdaad op de Hamar-stam. Toen hij terug was van deze exotische speurtocht las hij tot zijn verbazing dat *Cleerdin* voorop stond. Waarom was het geen *Hamer & Cleerdin*, dat klonk zoveel aardiger? Wanneer hij kort daarop verneemt dat er ook een tweede advocaat Hamer in Amsterdam rondstapt en alfabetisch gezien de C voor de H komt, wordt de strijdbijl die hij uit Ethiopië had meegebracht snel begraven.

Cleerdin — Hamer
Advokatenkantoor de Pijp
Van der Helstplein 3 Amsterdam

- strafrecht
- woonrecht
- arbeidsrecht
- ondernemingsrecht
- familierecht

Consult na telefonische afspraak

Telefoon 020-750756; Telefax 020-765896
Korrespondentieadres: Postbus 51143,
1007 EC Amsterdam

Advertentie, Het Parool, 9 maart 1991

Toen Huub Cleerdin in 1999 het kantoor verliet om rechter te worden was *Cleerdin & Hamer* binnen de wereld van het strafrecht een gevestigde naam. De opgebouwde naamsbekendheid had ook tot gevolg dat jonge succesvolle advocaten zich graag aanmeldden bij de strafpleiters uit de Pijp. Zo werd in potentie de weg geplaveid voor een verdere expansie van *Cleerdin & Hamer*, ook buiten de muren van Amsterdam. Om de nieuwe kantoren te bevolken is half strafrechtelijk studerend Nederland bij Hamer op kantoor geweest. Hamer durfde

[39] *Het Parool*, 30 juli 1992 en *De Telegraaf*, 30 juli 1992.
[40] *Het Parool*, 9 maart 1991

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 26 04-09-18 08:43

meer en meer met kwaliteit en verdieping bezig te zijn en maakte zich wat minder druk over de bedrijfsmatige kant van het kantoor. Dat was de zorg voor anderen.[41]

Rechtbanktekening Gerard Hamer, De Telegraaf van 30 juli 1992. © Chris Roodbeen

Hamer zelf belandde met de geruchtmakende zaak rond Moravia Ramsahai in Straatsburg bij het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM). De 18-jarige Ramsahai beroofde in juli 1998 de eigenaar van zijn scooter onder bedreiging van een pistool. De gealarmeerde politie sommeerde hem het pistool te laten vallen. Dit negeerde hij en richtte zijn pistool vervolgens op de agenten, waarna een gericht schot hem dodelijk trof. Het EHRM bepaalde in mei 2007, bijna

[41] Volgens mededeling Sjaak Pleiter, d.d. 18 mei 2018.

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 27 04-09-18 08:43

10 jaar later, dat aan de klagers (nabestaanden van Ramsahai) als compensatie van een procedurele schending een vergoeding van immateriële schade ter grootte van 20.000 euro moest worden uitgekeerd.[42] De Nederlandse Staat verzette zich tevergeefs tegen deze uitspraak.
De schending hield in, zoals al eerder in 2005 door het Hof was vastgesteld, dat in eerste instantie door collega-agenten het onderzoek was verricht en daarmee onvoldoende effectief en niet in onafhankelijkheid was uitgevoerd. Het duurde vijftien uur voordat de onafhankelijke Rijksrecherche het onderzoek overnam. Opnieuw stelde Hamer vast dat het geweld door de politie in Nederland slecht wordt onderzocht. 'We scharen ons met dit beleid bij landen als Bulgarije en Roemenië', aldus Hamer.[43] Het gevolg van dit alles was dat onderzoek naar politieoptreden aan strengere onafhankelijkheidseisen moet voldoen. De agenten in deze zaak werden overigens niet strafrechtelijk vervolgd.
Een tweede memorabele zaak die Hamer aanbracht bij het Hof van de Rechten van de Mens betrof een zedenzaak waarin de minderjarige slachtoffers door de verdediging van de verdachte niet mochten worden gehoord. Een eerste verzoek daartoe was al in 1997 door de rechtbank afgewezen en ook in cassatie twee jaar later kreeg Hamer geen voet aan de grond. Het EHRM dacht daar anders over. Tegelijk met de uitspraak in de zaak Ramsahai oordeelde het Hof dat minderjarigen onder beschermde omstandigheden wel gehoord kunnen worden. Dat werd een belangrijke jurisprudentie bij de Hoge Raad. Ook werd de verdachte ruim 4000 euro toegekend als vergoeding voor de proceskosten en kon Bocos Cuesta bij de Hoge Raad herziening aanvragen van het arrest.[44]

Zo'n vijf jaar na de doorstart (1987) worden advocaten met andere specialismen binnengehaald. Het zijn naar eigen zeggen advocaat 7, advocaat 8 en advocaat 9, te weten Jeroen Spoor, Roger Jansen en Simeon Burmeister. Vastgoed – en Ondernemingsrecht en Arbeidsrecht zijn de rechtsgebieden waarmee *Cleerdin & Hamer* haar praktijk uitbreidt. Een nieuw

[42] Jan Naeyë, 'Vertrouwen in het geweldsmonopolie', NJCM *Bulletin*, jrg. 32 (2007) nr.8, p.4.
[43] Het Parool, 15 mei 2007.
[44] Zie voor deze zaak: Mr. G. P. Hamer en mr J.M. van Poelgeest, 'Recht op het horen van minderjarige getuigen in zedenzaken?', *Strafblad* 2006, p.90 -101.

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 28 04-09-18 08:43

tijdperk breekt aan. De eerste stappen naar een meer commercieel kantoor worden gezet.[45] Jeroen Spoor geeft anno 2018 binnen de commercieel civiele praktijk leiding aan de sectie Vastgoed, Roger Jansen is hoofd van de sectie Arbeidsrecht en daarnaast zakelijk leider van het kantoor en Simeon Burmeister is de anchorman van de sectie Strafrecht en waarnemend deken van de Amsterdamse Orde van Advocaten.

Gerard was naast hartstochtelijk jurist ook een zakenman, aldus advocaat 6, Sjaak Pleiter, die al in de kerstdagen van 1991 was gepolst voor de civiele sectie en in mei '92 zich aan het Van der Helstplein meldde.[46] Bij zijn zoektocht naar nieuw talent was zijn uitgangspunt een zo groot mogelijke diversiteit in huis te halen. Hamer bruiste van ideeën en was voortdurend bezig met het verbeteren, het verbreden en het vergroten van het kantoor. Het plotseling wegvallen van twee partners – wist hij uit eigen ervaring – maakte een klein kantoor heel kwetsbaar.[47]
Strafrecht en civiel bleken zakelijk gezien een uitermate werkbare combinatie maar wel met de voorwaarde dat iedere advocaat zich beperkt tot het eigen vakgebied. Hoger beroep en cassatiezaken geven weliswaar een bijzondere uitstraling, maar levert financieel gezien te weinig op. Geld verdienen is overigens geen doel op zich, maar een middel om in de wereld van het strafrecht bij te blijven.
De bekende strafrechtadvocaat Hamer van het steeds uitdijende kantoor wist collega's om zich heen te verzamelen die zijn chaos ordenden zodat de creativiteit overbleef terwijl zijn mateloze werkdrift beheersbaar werd. Hamer beet zich meer en meer vast in cassatiezaken.[48] Het gerechtshof in Amsterdam heeft ruim drie jaar lang incomplete strafdossiers aan de Hoge Raad geleverd, stelde Gerard Hamer in november 2008.[49] Het gerechtshof zou

[45] Volgens mededeling van Jeroen Spoor, Roger Jansen en Simeon Burmeister, d.d. 8 mei 2018.
[46] De Advocaten 1 t/m 5 in alfabetische volgorde: Peter Beijen, Huub Cleerdin, Gerard Hamer, Yvonne Jacobs en Uco Koopmans.
[47] Volgens mededeling van Sjaak Pleiter, d.d. 16 mei 2018.
[48] Zie hierover onder andere: A. E. M. Röttgering, *Cassatie in strafzaken. Een rechts beschermend perspectief*, Proefschrift Tilburgse Universiteit, Den Haag 2013.
[49] Zie hierover: 22 november 2008, het dagblad *Trouw*.

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 29 04-09-18 08:43

documenten uit de dossiers hebben verwijderd. Het gerechtshof bevestigt dit, maar benadrukt dat er geen sprake is geweest van 'gesjoemel' om de werkwijze van het maken van uittrekselarresten te verhullen. De suggestie dat verdachten in hun belangen zijn geschaad, is dan ook volgens het gerechtshof onjuist.[50]

De negen advocaten uit 1994 zijn er nu meer dan veertig verdeeld over Amsterdam, Alkmaar, Almere en Rotterdam. De groei in Amsterdam is tegen zijn fysieke grenzen opgelopen en de verdere groei wordt voor een belangrijk deel in de huidige en mogelijk nieuw te openen andere vestigingen gezocht. Nog steeds is het grote *Cleerdin & Hamer* geen bij uitstek hard commercieel bedrijf en is de strafrechtpoot in zijn aanpak 'netjes' om niet te zeggen 'braaf'. Ook dat is de verdienste van Hamer. Hij zocht voor zijn cliënten naar alle mogelijkheden die het Nederlandse – en Europese recht hem gaven, maar nooit op een achterbakse of illegale wijze. Zo staat *Cleerdin & Hamer* nog steeds bekend bij zowel de staande als de zittende magistratuur. Cleerdin & Hamer is een goed georganiseerd kantoor dat in de loop der jaren steeds meer naamsbekendheid kreeg, niet omwille van de bekendheid zelve, maar omwille van de cliënt. Zo wilde Hamer het.[51]

In de kern zijn Hamers eigen zaken dezelfde gebleven als die uit zijn beginperiode: de psychiatrie, de visitatie en het optreden van de politie. Hij bleef de sociale advocaat uit de jaren tachtig; opstandig en wantrouwend jegens de overheid, de machthebbers en de gevestigde orde. Toen aan de overzijde van het plein door de ME een pand werd ontruimd, gooide Hamer zijn raam open en knalde er een militaire mars over het Van der Helst die zich mengde met het gejoel van de omstanders. Hij hield wel van een beetje jennen.[52] Gele verfbommen spatten uiteen op Hamers Italiaanse maatkostuum. Met zijn pak onder de gele verf stapt hij doodgemoedereerd het kantoor binnen en reageert op de verbaasde gezichten met de vraag: 'Is er iets?'

[50] Rechtennieuws.nl d.d. 24 november 2008.
[51] Volgens mededeling van Jeroen Spoor, Roger Jansen en Simeon Burmeister, d.d. 8 mei 2018.
[52] Ibidem.

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 30 04-09-18 08:43

Van der Helstplein. Collectie Beeldbank Amsterdam

Bij een audit door de Orde van Advocaten transporteerde Hamer zijn stapels papieren en dossiers met behulp van een steekwagen naar het belendende pand van de schoenmaker. Buitenstaanders hoefden niet in de dossiers en gegevens van zijn clienten te snuffelen.[53] Twee belangrijke processen heeft Hamer niet kunnen afronden: de 'Passagezaak' en de zaak Demmink. In die laatste zaak is de verdachte inmiddels vrijgesproken. De Passagezaak, die in 2009 van start ging, werd bijna tien jaar later berecht in hoger beroep. De zaak loopt inmiddels in cassatie en ook dat kan weer een aantal jaren duren. Een van de hoofdverdachten in het liquidatieproces Passage, Jesse R., die door Hamer al eerder was bijgestaan, werd in februari 2007 in Marokko opgepakt en gevangengezet. Hamers principe altijd contact te zoeken en te houden met je cliënt noodzaakte hem naar Marokko af te reizen. In de hoop zijn cliënt te kunnen spreken hield Hamer zich een week lang op rond de gevangenis. Tevergeefs. De poort bleef dicht. Bij de dood van Gerard Hamer schreef Jesse R. in de advertentie die hij in *De Telegraaf* plaatste: 'Ik zag jou meer als vriend dan als mijn advocaat.'[54]

[53] Ibidem.
[54] *Vrij Nederland*, 4 april 2009.

Het is maandagavond 29 december 2008. Ze waren maar weer naar kantoor gegaan. Daar kon je je verdriet delen. Gerard voelde zich die middag niet goed. Hij was wat vroeger naar huis. Dan het onvoorstelbare bericht. Gerard is dood.

We zijn tien jaar verder. Bij de dagelijkse lunches valt Gerards naam vaker wel dan niet en leeft hij voort in de verhalen.

Gerard Hamer tijdens een kantooruitje, voorjaar 1995. Privécollectie

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 32 04-09-18 08:43

De advocaten anno nu

De economische crisis die ons land lange tijd in haar greep hield, ligt achter ons. *Toch ziet de samenleving zich nog steeds geconfronteerd met een zich terugtrekkende overheid die een belangrijk deel van de ingezette bezuinigen niet terugdraait. Dit geldt zeker voor de wereld van de rechtspraak. Inspelen op de nieuwe bedrijvigheid is daarom voor de advocatuur niet een vraag maar een opdracht. Het tot LLP omgevormde Cleerdin & Hamer is uitgegroeid tot een van de grootste kantoren van Nederland met vestigingen in vier steden en een eigen opleidingsinstituut.*

Amsterdam

Op de Amsterdamse Ceintuurbaan, ter hoogte van het Sarphatipark, vervolg je je weg door de Tweede Van der Helststraat met aan je linkerhand de Oranjekerk en ontwaar je na enig speurwerk op de hoek van het gelijknamige plein de toegang tot Cleerdin & Hamer Advocaten. Dit kantoor moet het duidelijk niet hebben van de grandeur van een imposant pand met veel marmer en een majestueuze trap die de clientèle voert naar hoger gelegen etages met dito honoraria. Deze advocaten gaan prat op hun kwaliteiten en de resultaten die zij boeken. Na een druk op de bel beland je in een tot receptie omgetoverde voormalige winkelruimte met vier stoelen een balie en een receptioniste. Na een tocht door een wirwar van gangetjes zit je even later in de voormalige kamer van Gerard Hamer. De ramen aan het Van der Helstplein kunnen niet meer open. Er hangt nu moderne kunst in de vensters.
Aan het bureau zit strafrechtadvocaat Robert Malewicz, specialist op het gebied van uitlevering en overlevering en juridische bijstand in het buitenland en nu een van de raadsmannen van Willem Holleeder. Op zoek naar een nieuwe advocaat belandde Holleeder in mei 2016 als vanzelf bij Janssen en Malewicz. Al eerder voerde Malewicz de zaak rond de spraakmakende liquidaties op Willem Endstra en John Mieremet. Zijn partner Sander Janssen stond de verdachten rond de moord op Thomas van der Bijl en Cees Houtman bij. Beide strafpleiters waren met de materie ruimschoots bekend. Holleeder wordt immers verdacht de opdrachtgever van die liquidaties te zijn. De Holleeder zaak is naar Nederlandse begrippen groot en brengt de nodige media-aandacht met zich.

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 33 04-09-18 08:43

De uitstraling van zo'n zaak is goed voor het kantoor, aldus Malewicz. Maar juist op het terrein van publiciteit zijn beide advocaten uiterst terughoudend. Het is de visie waarmee Hamer zijn kantoor heeft doordrenkt.[55] In de wereld van de 'entertainment' advocatuur ontbreekt Cleerdin & Hamer en in de wekelijkse talkshows zijn Janssen en Malewicz de grote afwezigen. In de strafrechtdiscipline draait het volgens Malewicz om de essenties van het bestaan. Het zijn grote woorden als vrijheid en straf en leven of dood maar daar komt het in wezen wel op neer, stelt Malewicz die zichzelf soms ziet als 'de man met het belletje'.[56] Deze laatste opmerking vraagt om een verklaring. Bij de verdediging van Holleeder is de complexe materie waar mogelijk op thema verdeeld, waarbij Janssen het totaalbeeld overziet en Malewicz inzoomt op de deelonderwerpen. Het is als bij de quiz *Twee voor Twaalf* met Malewicz in de rol van de man die het opzoekwerk verricht.[57]

Het pand aan het Van der Helstplein kent veel gangen en kamers. Een daarvan is kaal en leeg. Patrick van der Meij is er door de timmerlui uitgezet. We moeten dus op zoek naar een andere werkkamer om het verhaal te horen over zijn start in de Amsterdamse Pijp. We klauteren een trap op en belanden in de inmiddels wat stoffige kamer van Roger Jansen, die heeft geleden onder het gehamer en getimmer. Niet de eerste en ook niet de laatste verbouwing. Van der Meij heeft een ruime wetenschappelijke achtergrond, was vier jaar strafrechter bij de rechtbank Noord-Holland en is nog steeds als gastdocent en onderzoeker verbonden aan het Instituut voor Strafrecht & Criminologie aan de Universiteit Leiden. In de tijd van Gerard Hamer speelde dezelfde vraag al als tegenwoordig, aldus Van der Meij: hoe groot kun je en wil je zijn als kantoor?[58] Toen Van der Meij in augustus 2010 na afronding van zijn promotieonderzoek vanuit de Universiteit Leiden, waar hij een kamer deelde met zijn huidige collega's Janssen en Malewicz, als advocaat-stagiaire bij Cleerdin & Hamer binnen kwam, stond het kantoor aan de vooravond van de nodige veranderingen. Er moest zoveel mogelijk

[55] Volgens mededeling van Robert Malewicz, d.d. 28 mei 2018.
[56] Ibidem.
[57] Ibidem.
[58] Volgens mededeling van Patrick van der Meij, d.d. 4 juni 2018.

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 34 04-09-18 08:43

worden gesneden in de kosten. Een aantal collega's vertrok om een eigen kantoor te starten of stapte over naar de rechterlijke macht. Na een periode van kostenreductie ging rond 2016 het roer om en jonge, veelbelovende advocaten werden gescout en bevolkten kort daarop de werkruimtes aan het plein. Het kantoor groeide weer en de combinatie tussen verjonging en ervaring zorgden voor een grotere armslag en een nieuw elan.[59]
Het financieel-economisch strafrecht is een van de nieuwe rechtsgebieden die past bij de huidige visie van Cleerdin & Hamer. Door de grilligheid van de overheid die de vergoedingen voor de gefinancierde rechtsbijstand onder niet aflatende druk zet, is een toevoegingspraktijk volgens Van der Meij alleen in stand te houden met een gedeeltelijk commerciële strafrechtpraktijk als vangnet.

In de zomer van 2018 tellen we in de kantoren Amsterdam, Alkmaar, Almere en Rotterdam, ruim veertig advocaten. Van der Meij is net als Malewicz een van de gedreven strafpleiters met een grote kennis van zaken. Kwaliteiten die ook passen bij zijn collega Sander Janssen die twee jaar terug een nieuwe vestiging van Cleerdin & Hamer opende aan het water in Rotterdam.

Rechtbanktekening Robert Malewicz, Willem H., Sander Janssen, De Telegraaf, 9 februari 2018. © Petra Urban

[59] Ibidem.

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 35 04-09-18 08:43

Rotterdam

Wanneer je van de binnenring komt en aan het water van het Haringvliet parkeert, sta je na een paar stappen voor de statige entree van het Oudehoofdplein 4. Onder het toeziend oog van Mercurius, de God van handel en reizigers, stap je de hal in waar je de lift neemt naar de derde etage. Het pand aan het Oudehoofdplein dateert uit het begin van de vorige eeuw en heeft een opvallende gelijkenis met zijn grote broer van een eindje verderop: Het Witte Huis uit 1898. Beide panden hebben de meidagen van 1940 als een wonder overleefd. In de kamer van Sander Janssen kijk je op De Boompjes waar die eerste oorlogsdagen hevig is gevochten en vanuit de spreekkamer op de knalrode Willemsbrug.

Kantoor Rotterdam, Oudehoofdplein.

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 36 04-09-18 08:43

Het is goed toeven in het ruime en lichte kantoor aan de Nieuwe Maas. Janssen is zojuist terug van een 'verjaardagspartijtje': Jesse Remmers is vijftig geworden. Een bezoek in de gevangenis dat prima past bij de mores van Hamers kantoor. Tien jaar terug werd Remmers na het overlijden van Hamer zijn cliënt. Nu zijn Janssen en Malewicz de strafpleiters van Holleeder: een verdediging die mede voortvloeide uit hun eerdere liquidatieproces, de zogeheten Passagezaak, waarin Remmers als hoofdverdachte terecht stond en levenslang kreeg. Ook verdedigt Janssen verdachten in de zaak rondom de zogeheten Mocro Maffia en werd hij op basis van zijn goede werk in grote strafzaken tot de beste strafpleiter van Nederland gekozen.
Janssen, net als Malewicz wetenschappelijk medewerker aan de Universiteit Leiden, meldde zich destijds in 2002 samen met Malewicz aan het Van der Helstplein waar hij onder het patronaat van Gerard Hamer de strafsectie kwam versterken. Hamer wilde het academisch niveau binnen zijn kantoor aanscherpen en de wetenschappelijke achtergrond van de beide Leidenaren paste prima in dat plaatje. Zij, van hun kant, hadden grote waardering voor Hamers creativiteit binnen het strafrecht, maar moesten ook vaststellen dat hij op organisatorisch terrein op zijn minst onhandig kon zijn.[60] Daarin vertrouwde Hamer op zijn collegae, merkten ook zij op. Hamer, aldus Janssen, had de kwaliteit tot mensen door te dringen, was aimabel, maar kon ook uit de bocht vliegen. Dat duurde niet lang: het moest weer goed komen; daar deed hij alles aan. Met al zijn bravoure had hij iets kwetsbaars.[61] Janssen was niet de enige die dat constateerde.
Liefde voor het verhaal zette Janssen op het pad van de strafrechtadvocatuur en met de spannende verhalen uit het jongensboek belandde hij met Malewicz in de bunker van Osdorp. Daar beginnen de zittingen wat later dan gewoonlijk, want zowel Malewicz als Janssen brengen eerst de kinderen naar school. De rechtbank ging daarin mee.

[60] Volgens mededeling van Sander Janssen, d.d. 31 mei 2018.
[61] Ibidem.

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 37 04-09-18 08:43

Uitzicht vanuit kantoor Rotterdam, 22 juni 2016. © P.P.J. van der Meij

Almere

Vanaf de zevende verdieping kun je bij helder weer Amsterdam zien liggen en naar de hoofdstad is het met de auto een half uurtje rijden. Vanuit de Rabotoren sta je zo op Station Almere Centrum en binnen 20 minuten sporen op het Centraal Station. Een jaar na Janssen en Malewicz zit een nieuw strafrechttalent bij Hamer aan tafel. Robbert Jonk buigt zich in 2003 over de nieuwe Overleveringswet waarin hij, naast financieel-economische strafzaken, is gespecialiseerd. Jonk werkte in die periode ook met Gerard Hamer aan de Driss Arbib zaak die door

Kantoor Almere, juli 2018. © Nickie Groen

een politiekogel om het leven kwam. Dat leverde destijds in Amsterdam-West de nodige commotie op. Een stuk van meer dan 100 pagina's was het resultaat. Hamer hield van overvloedigheid en zette de stagiair aan het schrijven: veel getuigen, veel verklaringen en lange pleidooien waren Hamers handelsmerk. Om het contact tussen cliënt en kantoor optimaal te houden – een van Hamers adagia – werden advocaat-stagiairs het hele land doorgestuurd. Ook Robbert Jonk herinnerde zich de expedities naar Maastricht en Roermond. Hij is er naar eigen zeggen alleen maar een betere strafpleiter van geworden.[62]
De Almeerse vestiging heeft groeipotentie. Dat zag Gerard Hamer destijds goed. Hij had een scherp oog voor de juridische kaart van Nederland. In januari 2006 was Cleerdin & Hamer

[62] Volgens mededeling Robbert Jonk, d.d. 17 mei 2018.

een van de weinige Amsterdamse kantoren die zich in Almere vestigden. Zo dicht bij Amsterdam was het voor menig kantoor een blinde vlek, maar Almere is de snelst groeiende gemeente van ons land met inmiddels ruim 200.000 inwoners en zicht op 350.000 Almeerders in de komende tien jaar. Nieuwe bedrijven en jonge gezinnen bieden voldoende perspectief. Er wordt druk gebouwd aan de verbreding van de A6 en Lelystad-Airport staat volop in de steigers. De nieuwe bedrijvigheid, zo is de verwachting, zal bij de civiele sectie voor nieuwe impulsen zorgen. Arbeidsrecht, ondernemingsrecht en financieel – economisch strafrecht zijn de rechtsgebieden die een snelle vlucht nemen. Vandaar dat serieuze plannen bestaan de werkruimte uit te breiden met een verdubbeling van het aantal vierkante meters.

Kantoor Almere. © Angelo Roga

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 40 04-09-18 08:43

Deze visie wordt gedeeld door zijn kantoorgenoot Glenda Raap die in 2008 op het kantoor in Almere vorm kwam geven aan de sectie Personen- en Familierecht. Vanaf datzelfde jaar schoolde zij zich tot familierechtspecialist en scheidingsmediator – een discipline die binnen het kantoor inmiddels is uitgegroeid tot een belangrijke tak van sport. Waar Jonk zorgt voor de digitalisering binnen het kantoor, voert Raap veel initiatieven aan binnen kantoor ten aanzien van het internet en de *social media*. We moeten verder groeien stelt zij; nieuwe markten aanboren en het kantoor blijvend promoten. Letselschade wordt een nieuw specialisme in Almere.[63] Groei betekent slagkracht, aldus Jonk, en de mogelijkheid om grotere zaken te voeren die ook profijtelijker zijn. Dat is hard nodig, omdat de geldstromen van overheidswege steeds minder worden en de kleinere toevoegingszaken daarmee onvoldoende opleveren. Cassatiezaken doen dat in het geheel niet – die zijn verliesgevend – maar genereren wel naamsbekendheid, onderschrijft ook Jonk.

Alkmaar

In de eerste jaren van het nieuwe millennium, nadat het wetenschappelijk kader in de strafsectie voldoende was aangescherpt, zocht Gerard Hamer met zijn collegae uit de maatschap naar een eerste uitbreiding buiten de muren van Amsterdam. Het werd Alkmaar waar Cleerdin & Hamer sinds twee jaar in het hoekpand aan de Paternosterstraat met uitzicht op het Noord-Hollands Kanaal kantoor houdt. Toen Elwin Boskma, die al wat jaren als advocaat aan een algemeen kantoor werkzaam was, vernam dat Hamer een dependance in Noord-Holland wilde openen – niet ver van Amsterdam maar wel buiten het Amsterdamse arrondissement – en vooral mikte op strafzaken was Boskma, die tijdens zijn studie geweldstoepassing door de politie onderzocht, zijn man. Niet veel later zat hij aan het Van der Helstplein aan tafel bij Gerard Hamer die als zijn secondant Sander Janssen voor het gesprek had gearrangeerd.[64] En zo werd Boskma in 2003 als strafpleiter binnengehaald.
Voor het kantoor in Alkmaar operationeel was, zat hij enige maanden op de kamer en daarmee in de rook van Gerard Hamer, die hem met een snelcursus inwijdde in de dagelijkse

[63] Volgens mededeling van Glenda Raap, d.d. 26 juni 2018.
[64] Volgens mededeling van Elwin Boskma, d.d. 6 juni 2018.

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 41 04-09-18 08:43

praktijk van de strafrechtadvocatuur. Dat is hem goed gelukt, meent Boskma. Het Alkmaarse kantoor van Cleerdin & Hamer – aanvankelijk gevestigd aan de Kennemersingel – specialiseerde zich naar de traditie van de Amsterdamse hoofdvestiging in het strafrecht. Na een periode van terugloop tijdens de crisisjaren is het kantoor met een vijftal advocaten weer volledig op sterkte en zijn naast strafrechtspecialisten ook civielrechtelijke advocaten de vestiging te Alkmaar werkzaam.
Boskma wordt om precies 13.00 uur op de Amsterdamse Zuidas verwacht voor de cursus Overlevering en WETS van het Gerard Hamer Instituut waarvoor je 4 PO (Permanente Opleiding) punten kunt bijschrijven.

Kantoor Alkmaar. © Angelo Roga

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 42 04-09-18 08:43

Het Gerard Hamer Instituut

De 25 leergierige advocaten, waaronder een tiental Cleerdianen, in het WTC-gebouw treffen als een van de sprekers over het onderwerp *Overlevering en WETS* Robert Malewicz die zich evenals Robbert Jonk over deze Europese wetgeving heeft gebogen en inmiddels een specialist is op dit terrein. Verder staan voor dit kalenderjaar op de rol de cursussen *Familierecht en Mediation* en van de studieleiders Malewicz en Van der Meij de cursus *Actualiteiten Straf (Proces) Recht II*.

Terug in Amsterdam, op zoek naar het Gerard Hamer Instituut, treffen we Jeannette Pellicaan die in oktober 1987 als secretaresse van Gerard Hamer het secretariaat kwam versterken en anno 2018 als office-manager aan het Van der Helstplein nog steeds de scepter zwaait. Ruim dertig jaar te midden van de advocaten maakt haar tot een betrouwbare bron. Pellicaan vertelt dat toen Gerard Hamer een aantal advocaten met onderwijservaring aan de diverse universiteiten had aangetrokken, hij in 2003 de idee lanceerde om vanuit Cleerdin & Hamer PO-cursussen te organiseren. Deze cycli aan cursussen groeiden uit tot een officieel opleidingsinstituut dat in november 2012 door de Orde van Advocaten werd erkend. Daarmee werden alle door het Instituut onderwezen cursussen met gecertificeerde PO punten gehonoreerd en dat alles onder de vlag van het Gerard Hamer Instituut. De eerste jaren organiseerde het kantoor de cursussen in het om de hoek gelegen Okura Hotel waar Hamer af en toe zelf de rol van docent op zich nam. Tegenwoordig worden de cursussen gegeven in het World Trade Center en in de Rabotoren in Almere.

Over haar kennismaking met Gerard Hamer heeft Pellicaan nog een aardige anekdote. Op de vrijdagmorgen van 23 oktober 1987 heeft zij met Hamer en een van de secretaresses op zijn werkkamer haar sollicitatiegesprek. Dan vliegt plotsklaps de deur open en roept een medewerkster in Hamers richting: ‘Je denkt toch niet dat ik nog een dag langer blijf.’ Een uur later, ze is net thuis, wordt ze gebeld met het dringende verzoek zich maandag te melden, want Gerard Hamer zit zonder secretaresse. Ze had vanwege die eerste scene weinig fiducie in haar nieuwe werkgever. Hij wel in haar. Zij raakte snel gewend aan Hamers schreeuw om

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 43 04-09-18 08:43

‘Jeannette’. Want Gerard had ook heel veel lieve kanten, haast zij zich te zeggen. De achttien platanen op het Van der Helstplein staan er nog omdat het kantoor de actiegroep die voor het behoud van de bomen ijverde, *om niet* bijstond.[65]

Dat verklaart wellicht de hechte band tussen het plein en het kantoor en verklaart mogelijk ook dat Cleerdin & Hamer De Pijp altijd trouw is gebleven. Die hechte band met het kantoor en met het plein geldt zeker voor een aantal advocaten uit de vroege jaren dat nog steeds werkzaam is aan het kantoor waarvan Gerard Hamer een van de naamgevers is.

Cleerdin & Hamer Advocaten – advocaten en medewerkers, juni 2018. © P.P.J. van der Meij

[65] *Het Parool*, d.d 13 september 1989.

Cleerdin en Hamer 1978-2018_BW.indd 44 04-09-18 08:43